

Giriş:
ÇALIŞMADA KULLANILAN
KAYNAKLAR VE METOD

Mevlevîlik, Bektâşîlik ve Alevîlik; Türkiye’de hakkında en çok yazılan konular arasındadır. Ancak yazılanların çoğu, genelde birbirinin tekrarı ve akademik olmaktan da çok politik gayelerle yazılmış görünümündedir. Bu durum, haddizatında yazılanların kalitesini de etkilemektedir. Bu sebeple elinizdeki çalışmada, Mevlevîlik ve Bektâşîliğin İstiklâl Harbi’ndeki rolü incelenirken, yayınlanmamış arşiv kaynaklarından ve birinci el kaynaklardan alınan bilgi malzemelerinin okuyucuya sunulması amaçlanmıştır.

Mevlevîlerin İstiklâl Harbi’ndeki faâliyetleri, o dönemde Nuri Köstüklü tarafından çalışılıyor olduğu için konuyla ilgili doktora çalışmamızda (*The Role of the Bektâshîs in Turkey’s National Struggle*, Brill, Leiden, 2001 ve bunun bazı ilavelerle Türkçesi olan *Kurtuluş Savaşında Bektâşîler*, İstanbul, 2003) ana konu olarak Bektâşîliği seçmiş; Mevlevîliğe, İkinci Bölüm’de, diğer tarikatler arasında değinmiştik. Ancak Köstüklü’nün çalışması (*Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye)*, Konya, 2005) yayımlandıktan sonra eldeki bulguların ve konuyu ele alış tarzımızın farklılığı yanında birçok konudaki detayın eksik ve değerlendirmelerin farklı olduğunu gördüğümüz için, eldeki bulguları daha detaylı bir boyutta ve Mevlevîlikle ilgili BOA ve MMA’daki yeni arşiv belgeleriyle harmanlayarak yeniden ele almanın tekrar değil, konuyu tamamlamak olacağı mütâlaasıyla yeniden yazdık.

Mevlevîlerin İstiklâl Harbi’ndeki faâliyetlerini ele alan Köstüklü’nün çalışmasının yanı sıra başka birçok çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmalarda verilen bilgiler, bazı durumlarda yeterince güçlü bir kaynak kullanamamakta veya verdikleri bilgi belgelerle tevsik edilememekte, bazı durumlarda da sunulan belgenin yanlış okunduğu

görülmektedir. Meselâ bu konuda çok başvuru alanlardan Ahmet Atalay, Bilge Criss'den naklen, Rahip Frew ismindeki bir entrikacı-nın, Selçuklu kimliğini vurgulayarak halkı Osmanlı'ya karşı kışkırtıp bölücülük yapmak için Çelebi Efendi'yi kullanmak istediğini ama Çelebi'nin onun yaptığı teklifi dinlemeye bile gerek görmeden elinin tersiyle kovduğunu da yazar.¹ Ancak Criss, sadece “Dr. Frew, Mevlevî Şeyhi'ni anti-milliyetçi safa çekmek için Konya'ya gitmişti ve oradan Fransızların yaptıklarını incelemek için Suriye'ye geçmişti.” demek-te ve verdiği bu bilgi için bir kaynak zikretmemektedir.² Bildiğimiz kadarıyla konuyla ilgili olarak bir arşiv belgesi de bulunmamaktadır. Atalay'ın yanlış okuduğu belgelere ise, Abdülhalîm Çelebi'nin kalpak/şapka hakkında olduğu iddia edilen konuşmasıyla ilgili belgeyi örnek verebiliriz. Şöyle ki: TBMM âzâlarına ait bir takrîr kağıdına yazılmış, 1339 (1923) tarihini taşıyan bir konuşma metni, kaynaklar-da Atalay'dan³ naklen Abdülhalîm Çelebi'nin kalpak/şapka hakkın-daki beyânatı olarak verilmektedir. Konuşma metninin içerdiği bazı ifâdeler, konuşmanın Abdülhalîm Çelebi'ye ait olduğunu doğrular mâhiyettedir. Ancak metinde kalpakla ilgili tek bir kelime bile bulunmamaktadır ve *kalpak* diye okunan kelime, *hân-ı pâk* kelimesidir. Abdülhalîm Çelebi, bu konuşmasında, “*mensûbu olduğu (Meclis'in) I. Grubu'nun umdelerine uyacağından*” söz etmektedir.⁴ Konu, Üçüncü Bölüm'de ele alınacağı için burada daha fazla detay vermek istemiyor ve burada sunulan detayları ilk kez elinizdeki çalışmada okuyacağınızı belirtmekle yetiniyoruz.

Gölpınarlı'nın *Mevlanâ'dan Sonra Mevlevîlik* adlı, Mevlevîliği konu edinen her çalışmanın mutlaka bakmaya ihtiyaç duyduğu kitabından nakleden bazı kaynaklar, meselâ Metin Akar'ın prestijli bir yayınevini-

- 1 Bkz. Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İlk Meclise Girilenler)*, Damla Ofset, Konya, 1997, I, 168.
- 2 Bkz. Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, 165 (Burada belirtmek gerekir ki Criss'in bir iki cümle sonrası için verdiği kaynakta (*Hey'et-i Temsiliyye Tutanakları*) da sadece Dr. Frew'in İngiliz Muhibler Cemiyeti ve Said Molla ile ilişkisine dair bilgiler bulunmaktadır; Mevlevî şeyhiyle ilgili bir bilgi yoktur.)
- 3 Bkz. Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri*, I, 196-7 (Burada, MMA arşiv no. su olarak da yanlış bir numara yani 106/25-I verilmektedir. Doğrusu: MMA 106/25-26-27'dir).
- 4 MMA, 106/27. Bkz. EK-II, Belge no. 26 (sayfa sonuna doğru).

ce basılmış olan *Veled Çelebi İzbudak* (TDK Yay., Ankara, 1999) adlı çalışması dâhil, bu döneme değinen birçok kaynak, imzasız, karalama türünden ve çeşitli çekişmelerden kaynaklanmış olduğu anlaşılan belgeleri maalesef kullanabilmektedir. Abdülhalim Çelebi'nin (v. 1925), Mücâhidîn-i Mevleviyye hakkında İngiltere İşgal Kumandanlığı'na hitâben yazdığı iddia edilen mektubu, bu tür belgelere bir örnek olarak verilebilir. Bu mektupta Mevlevîliğin aslında barıştan ve sulhtan yana olduğu, savaşmanın onun ruhuna ters olduğu, Mevlevîliğin yüzyıllar boyu bütün âlem-i insâniyete hizmet gayesinde olduğu ve Hıristiyan unsurları daima koruduğu, dolayısıyla böyle bir taburun düzenlenmesinin ecdâdın yolundan inhirâf anlamına geleceği vurgulanıyor ve Mevlânâ Dergâhı Postnişinliğine, *İttihâdçılar*ın adamı olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'na atanmış olan Veled Çelebi'nin değil; kendisinin lâyük olduğunu anlatıyordu. Gölpınarlı, bu mektubu (Yenikapı Mevlevîhânesi'nin, tarikatlerin ilgâ edilmesinden önceki son şeyhi) Rusûhî Baykara'nın (1913–1989) kendisine verdiğini ve Abdülhalim Çelebi'nin kurşun kalemle yazılmış el yazısını içerdiğini iddia etmektedir.⁵ Ancak bunun doğru olması çok zordur. Abdülhalim Çelebi'nin ahfâdından olan Esin Çelebi Bayru Hanımefendi, bu mektubun altında Abdülhalim Çelebi'nin adı veya imzası olmadığı gibi, hayatı boyunca de böyle bir şeyi reddetmiş olduğunu belirtmektedir.⁶ Ayrıca Abdülhalim Çelebi, *Mevlevîlik sulhtan yanadır* diye savaşıma karşı (yâni pasifist) olsaydı, yedi düvele karşı savaştığımız İstiklâl Harbi'ne de destek vermezdi. Oysa ilerleyen sayfalarda da açıklanacağı üzere, savaşa her türlü yardım ve destekte bulunmuştu.

Konya Mevlânâ Dergâhı'nın son şeyhinden söz ederken de kaynaklar titiz davranmamış ve Gölpınarlı'dan naklen⁷, Veled Çelebi'yi son şeyh olarak zikretmişlerdir.⁸ Oysa Veled Çelebi'nin kendisi dahi, dergâhın son şeyhinin Abdülhalim Çelebi olduğunu belirtmektedir.⁹ Gölpınarlı'nın Suriye'deki Çelebilerle ilgili olarak anlattıkları da¹⁰

5 Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (buradan sonra: *Mevlevîlik*), İstanbul, 1983, 178–180).

6 Kendileriyle 2 Ekim 2018 tarihindeki sohbetimizden.

7 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 181.

8 Meselâ, bkz. Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, TDK Yay., Ankara, 1999, 60.

9 Bkz. Veled Çelebi [İzbudak], *Hatıralarım*, Türkiye Yay., İstanbul, 1946, 67.

10 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 181, 363.

yanlışlar içermektedir. Çelebi ailesi bunları düzeltmek istedikleri ve Gölpinarlı da kitabının sonraki baskılarında düzeltme sözü vermiş olduğu halde buna ömrü vefâ etmemiş, bu konuda kendisine başvuru olan oğlu da babasının kitabına müdâhale etmek istememiştir.¹¹

Bazı konuları ele almamış ve atlamış olsa da kaynaklar hususunda titizlikte Nuri Köstüklü'nün çalışmasını takdir etmek gerekir. Ahmet Güner Sayar'ın, Abdülhalîm Çelebi'nin İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerini ele alan makalesi¹² de konuyla ilgili her şeye yer verip zaman zaman savunmacı tutuma girmesine rağmen objektifliğini koruması açısından güvenilir bir akademik çalışma olarak takdire lâyıktır.

Çalışmada Bektâşîlikle ilgili kısım ise, daha önce kullandığımız arşiv belgelerini *üçte iki* oranında zenginleştirilmesi yanında, *İstiklâl Harbi sonrasıyla* ilgili fazla arşiv belgesi olmaması dolayısıyla bu bölümü kısaltarak ve daha titiz bir kaynak elemesine tabi tutarak yeniden yazmak şeklinde oluşmuştur. Daha önceki çalışmamızda, Alevîlik ve Bektâşîlikle ilgili bazı kaynakları ya kullanmamış ya da kullanırken objektif bir eleştiriye tabi tutmuştuk. Eleştirerek kullandığımız eserler Hüsametdin Ertürk'ün (1290/1874–1944)¹³ İki Devrin Perde Arkası (ed. S.N. Tansu, Pınar Yayınları, İstanbul, 1957, 1964); Cumhuriyet dönemi gayr-ı resmî Bektâşî Dede babası olduğunu iddiâ etmiş olan Bedri Noyan'ın (v. 1997), Bektâşîliğin Babagân kolunun İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerini ele alan “İstiklâl Savaşında Bektâşîler” (*Yeni Gazete*, 2 Temmuz 1966), ayrıca aynı kişinin *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?* (İstanbul, 1995, 96–105 sayfaları) adlı eseri; Bektâşîlik ve Alevîliği aynı olarak görerek konuyu çok karışık bir şekilde ele alan başka eserlerden Ali Sümer'in, *Anadolu'da Türk Öncüsü Hacı Bektâş Velî* (Ankara, 1970); Baki Öz'ün, *Kurtuluş Savaşında Alevî-Bektâşîler* (İstanbul, 1989) ve Cemal Şener'in *Atatürk ve Alevîler* (İstanbul,

11 Bkz. Esin Çelebi Bayru, *Evet Aşk Güzel Şeydir*, Nefes Yay., İstanbul, 2018, 47-8.

12 A.G. Sayar, “Hz. Mevlana Dergâhı postnişini Abdülhalîm Çelebi Efendi ve Türk Kurtuluş Savaşındaki Hizmetleri”, A.G. Sayar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Portre Denemeleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2014 içinde, 25-58.

13 İstiklâl Harbi sırasında Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nin (EHUR'un) Ankara'daki İkinci bürosu başkanıydı. Kendi açık ifâdesi ile bir Bektâşî'dir. Bkz. H. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, (ed. S.N. Tansu, Pınar Yay., İstanbul, 1964, 2, 62, 174-6, 524, vs.; Mesut Aydın, *Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1992, 270).

1994) gibi eserleriydi. Bu eserlerin hepsi, objektif olamamanın yanı sıra, kaynakları ve akademik olmamaları açısından, bu çalışmada tamamen referans dışı bırakılmışlardır. Bunlar arasında Ertürk'ün *İki Devrin Perde Arkası*, meselâ Babagân-Çelebiyân arasındaki anlaşmazlıklarda Bektâşiliğin Babagân kolunun bir mensûbu olarak, Çelebiler kolu aleyhine rahatça bilgiler verebiliyor, onları Hürriyet ve İtilâf Fırkası (HİF) taraftarı ve Mustafa Kemâl yerine Çelebi'nin kurtarıcılığına inanan kişiler olarak sunabiliyordu. Bu eserden, sadece kendisi hakkındaki beyanlarını aldık.

Fahrettin Erdoğan'ın, *8 Milyonluk Alevî Türklerine Kızıl Komünist Damgasını Vuran Sebülürreşat'çılara Cevap ve Bektâşilik* (Üçüncü Baskı, Ankara: Emek Basım Yayımevi, ts) adlı eseri ise¹⁴ verdiği bilgilere sadece dikkatle yaklaşılan bir kaynak oldu. Çünkü Erdoğan, I. Devre Kars Milletvekili, çok tecrübeli bir siyaset adamı ve Türk illerindeki hatıralarıyla ilgili belgeleri TİTE'ye verdiği için "Şeref Madalyası" almış birisi olmasına rağmen, hayatı sürgünler ve takiplerle doluydu¹⁵ ve bütün bunlar onun objektifliğini olumsuz yönde etkileyecek hususlardı. Nitekim kitabında verdiği bazı rakamlar çok abartılıydı. Yine de Alevî kaynaklar içinde en güvenilir olanı olarak kendisine referansta bulunuldu.

Zamanının Ankara Polis Müdürü olan Cemal Bardakçı'nın (1889–1981) *Anadolu İsyancıları* (İstanbul, 1940) ve *Kızılbaşlık Nedir?* (Işık Matbaası, İstanbul, 1945. Eser, değişik adlarla 1945–1975 arasında dört kere basılmıştır.) adlı kitapları da bu çalışmamızda kaynak olarak kullanılmamıştır. Şöyle ki: *Kızılbaşlık Nedir?* ve *Anadolu İsyancıları* adlı eserlerinde anlattıklarına göre kendisi 1335 (1919)'te Çorum ve çevresindeki bölgelerdeki ayaklanmaları bastırmakla görevli olarak Çorum Mutasarrıf Vekilliği'ne atanmıştı. 1336 (1920)'de bu vekilliği asıllığa çevrilmiş ve onların en nüfûzlu liderleri Çelebi vasıtası ile Alevîler ve Bektâşilerin desteğini kazanabilmek gayesiyle Nisan 1337 (1921)'de Hacıbektaş'ı ziyaret etmişti. Anlattıklarına göre, ko-

14 Bu eser, Davut Batur'un "Aleviler-Kızılbaşlar Komünist midir, Çocuklarına Din Dersi Verilmesini İstemiyorlar mı? Baltacıoğlu İsmail Hakkı Kızılbaş Organı mıdır?" (*Sebülürreşad*, sa. 90 [11.1950], 237) başlıklı makalesine cevap olarak yazılmıştır.

15 Fahri Çoker ve diğerleri, *Türk Parlamento Tarihi. Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem. 1919–1923* (buradan sonra: *Türk Parlamento Tarihi*), 3 c., TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995, III, 612.

nuşmak için günlerce bekledikten sonra Çelebi ile uzun uzun sohbet etme, ona Bektâşîlik/Alevîlik tarihini anlatma, İstiklâl Harbi başarıya ulaştıktan sonra saltanata sıra geleceği ve gelecek yeni rejimle Bektâşî/Alevîlerin artık ayrımcılığa uğramayacakları, “rafızî, kızılbaş, zındık” diye küçümsenmeyecekleri ve gerçek İslâm’ın bu olduğu vs. konularında onu iknâ etmişti. Bardakçı, o anda memlekette hüküm süren şartların, Hacı Bektâş Velî’nin Anadolu’ya ilk geldiği zamanki şartlardan fazla farklı olmadığını, o zamanki gibi yabancı güçlerin elinde olduğunu ancak o kötü şartlarından nasıl kurtulunmuşsa yine aynı şekilde kurtulacaklarını, Anadolu halkı arasında iki yıldan beri (yâni 1335/1919’dan sonradır) var olan anlaşmazlık ve düşmanlığın, memleketin birlik ve beraberliğini yok etmek isteyen düşmanlar tarafından ekildiğini Çelebi’ye îzah etmiş ve böylece, dediğine göre Mustafa Kemâl, Çelebi için gerçek bir lider hâline gelmişti. Bunun üzerine Çelebi, onunla aynı fikirde olduğunu ve bunun ne anlama geldiğini Çorum’a döndüğü zaman anlayacağını söylemişti. Bardakçı, aslında Çelebi’nin ne demek istediğini çok iyi anladığını, Çelebi’yi alnından öpmek için kendisini zor tuttuğunu belirtir. Bardakçı, verdiği bu bilgilere, Çorum’a döndükten sonra Mecitözü Kaymakamı’ndan, Alevîlerin Mustafa Kemâl’i “Mehdî” diye anmaya başladıklarını, mümkünse bu söylentileri durdurmak için bir şey yapmasını isteyen telgraflar aldığını da ekler (Bkz, meselâ, 4-6, 57-62 sayfalar). Oysa elimizde Bardakçı’nın sözlerini doğrulayacak bir belge veya başka kaynak bulunmadığı gibi verdiği bilgiler, eldeki bilgilerle çelişmektedir. Şöyle ki her şeyden önce, Bardakçı sanki Çelebi ile Mustafa Kemâl önceden birbirlerini tanımayanmış da Mustafa Kemâl’i ona tanıtan kendisi olmuş gibi konuşmaktadır. Oysa elimizdeki belgeler gösteriyor ki onlar İstiklâl Harbi’nin başından beri ilişki içerisinde idiler. Bardakçı, Hacıbektaş ziyâretini Nisan 1337 (1921)’de yâni I. TBMM’nin açılışından bir yıl sonra yapmasına rağmen, Çelebi’nin TBMM’de İkinci Başkan Vekîli olduğundan söz bile etmemektedir. Bu bilgiler ışığında Bardakçı’nın yukarıdaki sözlerinin ciddiye alınamayacağı açıktır. Ayrıca, Çelebi’yi Alevîlik hakkında bilgisizlikle suçlayan Bardakçı’nın kendisinin konuyla ilgili bilgileri eksiktir. Meselâ Çelebiler’i, “Alevîler” olarak ele alır. Bir mezhepler tarihçisi olmaması hasebiyle Bardakçı’nın bu tür hataları normal karşılanabilir ancak bu çalışmada eleştirerek bile olsa kullanmak uygun görülmedi.

Daha sonraki dönemlerden örnek verirsek meselâ Noyan da aynı taraftarlığı Babagân kolu için yapıyordu ve bu sebeple İstiklâl Harbi'nde Bektâşîlerle ilgili olarak verdiği bilgiler kullanılmadı. Ancak Bektâşîliğin teorik yönü ve bazı Bektâşî Babalarla ilgili biyografik hususları bu yazardan almakta bir sakınca görülmedi çünkü bir Bektâşî Dede babası olarak bu hususlarda “içeriden bakan” birinin görüşlerini en iyi yansıtabilecek kişiydi.

Çelebiyân kolu lideri Ahmet C. Ulusoy'un, *Hünkâr Hacı Bektâş Veli ve Alevî-Bektâşî Yolu* (Hacıbektaş, 1986) adlı eserinde, Çelebiyân kolunun İstiklâl Harbi'ndeki faaliyetlerini ele alan (ancak *Bektâşîlikle Alevîliği* aynı olarak gören) “Cemalettin Çelebi-Veliyettin Çelebi ve Kurtuluş Savaşı” başlığı altındaki sayfalar (99-104) ise konuyla ilgili eserlerle ve belgelerle genelde desteklenmesi açısından bu çalışmada da kullanılmaya devam edildi.

Konuyla ilgili olan çalışmasıyla en çok tanınan yazar olarak Baki Öz, bazı doğruyu yansıtmayan ikinci-üçüncü el malzemeyi, yayınlanmış belgelerden aldığı arşiv malzemesiyle karışık bir şekilde sunmaktaydı ve referans için uygun değildi. Ancak şurasını kabul etmeliyim ki Öz'ün kitabı konuyla ilgili olaylar ve kişiler hakkında fikir verdiği için, konuyla ilgili ilk çalışmamda faydalı olmuştu. Şener'in eseri de aynı şekilde, en azından hangi konulara odaklanması gerektiği hususunda yardımcı olabilecek yapıdaydı. Ali Sümer ise genelde kaynak vermediği için kaynak olarak pek bir değer içermiyordu. Vurguyla belirtmek gerekir ki bu eserler daha önceki çalışmada kaynak olarak kullanılmamaya, kullanıldıysa da eleştirel bir tarzda verilmeye çalışılmıştı; elinizdeki çalışmada ise hiç kullanılmadılar.

Mevlevîlerle ilgili belgeler özellikle MMA ve CDA (eski tasnifte: BOA ve BCA)'da “Mevlevî”, “Bektâşî”, “Alevî”, “tekke”, “tarikat” kelimeleri aranarak tarandı. Bektâşîlerin 1242 (1826)'den sonraki ve İstiklâl Harbi yıllarındaki tarihlerine ilişkin malzeme, BOA ve BCA'da arandı. Bu arşivlerin indeksleri, araştırmacıyı konusuyla ilgili isim ve olaylara rahatça götürmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivleri ise 1991 yılında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne gönderilmişti ve bunlara ait kataloglar Ankara'daki BCA'daydı. Fakat burada, tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla ilgili bazı belgeler dışında konuyla ilgili fazla bir şey bulunamadı.

İstanbul Bektâşîliği için CSRA¹⁶ ve ATASE'ye bakıldı. Bu arşivlerde bilhassa 1242 (1826)'den sonraki Bektâşîlik ve Kiraz Hamdi Paşa ve Tevfik Baba'yla ilgili çok değerli bilgilere rastlanıldı. CSRA'da bulunan belgeler arasında en önemlisinin, İstiklâl Harbi'nin bütün meş'ûm ve düşmanla iş birlikçi cemiyetlerinin baş ismi olan Kiraz Hamdi'nin Bektâşîliğiyle ilgili belge olduğu söylenebilir. ATASE'de ise Mustafa Kemâl'in Çelebiler kolu, Alevîlerin bağlı olduğu Cemâleddin Çelebi ve Babagân kolunun bağlı olduğu Sâlih Niyâzi Baba ile yazışmaları, onlara teşekkür ve duyurularını içeren birçok belge bulundu. Alevîlerle ilgili olaraksa sadece bir-iki belgeye ulaşıldı.

2015 yılında ATASE-ATA-ZB kataloğu, “Mevlevî”, “Bektâşî”, “Alevî”, “tekke”, “tarikat” kelimeleri aranarak tarandı ve daha önce kimsenin yayınlamadığı, bendenizin de daha önce arşivlerin bazı bölümleri kapalı olduğu için ulaşamadığı birçok belgeye ulaşıldı. Mustafa Kemâl'in, Müdâfaâ-yı Hukûk-ı Milliye Cemiyeti Kadın Kolları'yla birlikte Cemâleddin Çelebi ve Sâlih Niyâzi Baba'yı da “İtilâf Devletleri'nin baskıları sonucu istifâ etmek zorunda kalan Ali Rıza Paşa kabînesinin yerine sadârete Sâlih Paşa'nın tâyin edilerek yeni kabînenin teşkiline me'mûr edildiği” hususunda bilgilendirmesini hâvi belgeleri, Mustafa Kemâl'in 22 Kânûnievvel 1335/Aralık 1919'da Hey'et-i Temsiliyye ile birlikte Hacıbektaş'ı ziyâretiyle ilgili olarak Ankara'daki 20. Kolordu Kumandanlığı ile Hey'et-i Temsiliyye arasındaki yazışmaları içeren belgeleri; Çelebi ve Niyâzi Baba'yla Mustafa Kemâl aralarındaki destek sözü ve karşılık olarak desteğe teşekkür içeren belgeler bu araştırmaların ürünleridir. Böylece, daha önceki çalışmada bulunmuş olan belgeler arasındaki “Velîyeddin Çelebi'nin Ankara ziyâreti” ve “1338 (1922) yılına ait mühim bir beyannâmesi” ile birlikte başka araştırmacılar tarafından keşfedilememiş birçok belge bulunmuş oldu. Kısacası bu bölüm de *Kurtuluş Savaşında Bektâşîler* adlı doktora çalışmamızda ulaştığımız bazı bulgu ve belgelere ek olarak, CDA ve ATASE'den birçok yeni belge içer-

16 Bu arşivin sahibi, son asırda -bilhassa İstanbul'da- yaşamış sûfiler ve mühim şahsiyetlere ait eski ve tarihî eserler konusunda uzman olan Cemâleddin Server Revnakoğlu (1909-1968)'dur. Arşivde, 250 dosya mevcuttur ve mevki olarak İstanbul Galatasaray'daki Mevlevîhâne'nin bitişiğinde bulunan Divan Edebiyatı Müzesi'ndedir. Revnakoğlu'nun biyografisi için, bkz. Erdem Yücel, “Üstâd Cemalettin Server Revnakoğlu”, *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 7 (1978), İstanbul, 77-81; Necdet İşli, “Revnakoğlu, Cemalettin Server”, *DBİA*, VI (1994), 321.

mektedir ki bunun, eski çalışmada ortaya çıkarılan yeni belgelerin yaklaşık üç katına tekâbül ettiğini söylemek mümkündür.

Mevlevî ve Bektâşî mebûslarının kısa hâl tercümeleri için, TBMM Arşivi'ne bakıldı. Burada şunu akılda tutmak gerekir ki bu hâl tercümeleri ancak mebûsların vefâtlarından sonra yazılmıştır ve mebûslar hakkında tam bilgi içermemektedir. Bunlara ek olarak, bir komisyon (Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu) tarafından yazılan *Türk Parlamento Tarihi* (Ankara, 1995) adlı esere başvuruldu ki bu eseri hazırlayan araştırmacı grubu, mebûsların ailelerine ulaşmaya çalışarak detaylı bilgi almaya çalışmıştır. Daha fazlasını yapmak, bu çalışmanın konusu açısından zaten gereksizdir.

Devlet arşivlerinin daha büyük bir kısmının açılması ve daha da önemlisi, çok kullanışlı ve vakit kazandırıcı bir katalog sistemine kavuşmasıyla, burada ele aldığımız konular dâhil yakın tarihimizi ilgilendiren daha birçok konuda yeni belgelerin ortaya çıkabileceğini ve geçmişle olduğu kadar gelecekle ilgili düşüncelerimizi de değiştireceğini söylemek mümkündür. Çünkü İbn Haldun'un da belirttiği üzere, zâhirî anlamda Tarih ilmi insanların ve cemiyetlerin geçmişteki hallerinin ve durumlarının incelenip yeryüzünü nasıl imar ettiklerini (veya nasıl yıkıp yıktıklarını) bildirirken, bâtinî/öz mânâsında Tarih, araştırarak varlığı tefekkür etmek, hâdiselerin vukû buluş ve cereyân ediş tarzını anlamaktan ibârettir. Binâenaleyh, Tarih, şerefli bir ilimdir ve *hikmetin* içindedir. Daha doğru bir tabirle, hikmet ilimlerinden sayılır.¹⁷

17 İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul, 1989, 5.

XX. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ VE TARİKATLER HAKKINDA KISA BİLGİLER

A. XX. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NE KISA BİR BAKIŞ

Bu yılların en belirgin vasfı, Osmanlı'nın zayıflama ve çöküş yılları oluşudur. Bu durum, Osmanlı üzerinde meş'ûm emelleri olan Batı devletlerini harekete geçirmiş ve bir seri desîse ve kendileri tarafından güdümlü cemiyetler vasıtasıyla Osmanlı'yı yıkma gayelerini gerçekleştirecek ortamı yaratmak için, onu savaştan savaşa sürüklemeleri sonucunu doğurmuştu. Bir önceki asrın sonlarında (3 Haziran 1889) kurulmuş olan İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin baskısıyla II. Abdülhamid Han (i. 1292/1876-1324/1908) döneminde ilân edilen I. Meşrûtiyet (11 Kânûnievvel 1292/23 Aralık 1876) ve II. Meşrutiyet (16 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908), 31 Mart Vak'asıyla II. Abdülhamid'in İttihâd ve Terakkî tarafından tahttan indirilişi, Trablusgarb Savaşı (1327/1911), I. ve II. Balkan Savaşları (1329/1913) ile Adriyatik'ten Karadeniz'e Osmanlı'nın Balkanlar'daki hâkimiyetinin küçülmesi hattâ Doğu Trakya'yla sınırlı kalması ve Üsküp, Selanik gibi önemli yerlerin kaybedilmesi bu devrin ön plana çıkan olaylarıdır. Bunların yanında, kaybedilen bölgelerden Doğu Trakya ve Anadolu'ya bir milyonu aşkın göçmen kitesinin gelişi, ekonomik güçsüzlük gibi sosyal-demografik ve ekonomik olarak da Osmanlı'da birçok değişikliğin meydana gelmesi bu dönemde olmuştur. Devlet bu problemler içindeyken bir de I. Cihân Harbi'ne girilmesi, memleketin durumunu daha da vahim hâle getirmişti. I. Cihân Harbi başlangıçta,